

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

ΙΟΡΔΑΝΗΣ Α. ΚΟΥΖΗΝΟΠΟΥΛΟΣ

Δημοτικό Τραγούδι

Ο ΑΠΟΗΧΟΣ ΜΙΑΣ ΑΛΛΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Έν πλω

© Εκδόσεις Έν πλω
Κολοκοτρώνη 49, Αθήνα 105 60
Τηλ.: 210 3226343 - Fax: 210 3221238
e-mail: info@enploeditions.gr
www.enploeditions.gr
www.facebook.com/enploeditions.gr

Α΄ έκδοση: Δεκέμβριος 2016

ISBN: 978-960-9550-91-8

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

~9~

Ιστορικά και μουσικά στοιχεία

~17~

Τα είδη του δημοτικού τραγουδιού

~27~

Ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο

Γέννηση, ακμή, παρακμή

~47~

Επίλογος

~71~

Στον πατέρα μου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*«Κάθε εποχή έχει τους
μουσικούς ήχους της.
Αυτό όμως δεν την εμποδίζει
να στήνει το αυτί προς τα πίσω
για να ακούσει τη μακρινή ηχώ
ενός άλλου κόσμου».*

Λάζαρος Κουζηνόπουλος¹

Η δημοτική μουσική αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο της ιστορίας της μουσικής. Όλοι οι λαοί του κόσμου, περνώντας μέσα από τα ίδια στάδια κοινωνικής εξέλιξης, δημιούργησαν δημοτική μουσική και ειδικότερα δημοτικά τραγούδια. Στις χώρες της δυτικής Ευρώπης τα συναντούμε να ερμηνεύονται σε ειδικές μουσικές

¹ Λάζαρος Κουζηνόπουλος, «Δημοτική μουσική», στο *Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός: Λαϊκές Τέχνες-Μουσική-Χορός-Θέατρο Σκιών* (Αθήνα: Γνώση, 1986), 212-229.

εκδηλώσεις από εξειδικευμένα μουσικά συγκροτήματα.

Στην Ελλάδα όμως τα δημοτικά τραγούδια και οι παραδοσιακοί χοροί εξακολουθούν –ακολουθώντας φθίνουσα πορεία βέβαια– να αποτελούν κομμάτι της καθημερινής ζωής του ανθρώπου. Στις κοινωνικές εκδηλώσεις που συντροφεύουν την καθημερινότητά μας πάντοτε θα υπάρχει χώρος για το δημοτικό τραγούδι. Σε αρραβώνες και γάμους, στις Απόκριες και το Πάσχα και γενικότερα σε χαρές και λύπες στις πόλεις ή στα χωριά, κάποιος θα ξεκινήσει ένα τραγούδι και κάποιος άλλος θα σύρει πρώτος το χορό. «Το δημοτικό τραγούδι είναι το ξεχείλισμα της ψυχής του λαού μας» γράφει με έντονο λυρισμό ο Μάρκος Θεοδωράκης και συνεχίζει, «είναι οι εντάσεις και οι διαποικιλμοί του πάθους του, η βιοθεωρητική του στάση απέναντι στους ιστορικούς, τους βιοτικούς ή βιολογικούς κυματισμούς της ζωής, είναι ο πολιτισμός του. Είναι ανώνυμο βαθύβουο ξέσπασμα της χαράς ή της οδύνης του που υψώνεται στα μέτρα της αντικειμενικής εκπροσώπησης και γίνεται το εκφραστικό μέτρο της ψυχικής του δύναμης ή ποικιλίας. Αναδύεται εκ βαθέων, ανόθευτο και πηγαίο, φέρνοντας στο φως τα υπόγεια ρεύματα που διαρρέουν την εσώτατη υπαρξή του. Για τούτο είναι ιερό, γιατί είναι εξομολό-

γηση, όχι άσμα. Είναι άχρονο μέσα στο χρόνο και σχεδόν δεν έχει πατρίδα αυτό που εκφράζει την πατρίδα. Τόφτιασε ένας και το τραγούδησαν όλοι / τόφτιασαν όλοι και δεν τόφτιασε κανείς. Το ετοίμασαν οι αιώνες και το υιοθέτησε η στιγμή / έγινε σε μια στιγμή και το εγκρίναν οι αιώνες. Βγήκε από την ψυχή και μπήκε στην ψυχή. Το λένε κλέφτικο ή ιστορικό, του Χάρου ή της ξενιτιάς, παραλογή ή Ακριτικό... μα πάντα είναι τραγούδι δημοτικό, πολύμορφο σαν τη ζωή, ιερό ξεχείλισμα της λαϊκής ψυχής, έκφραση της ενδότατης ταυτότητας των απλών ανθρώπων μέσα στο χρόνο και πάνω στην ίδια γη»². Αξίζει λοιπόν να γίνει μια προσπάθεια να προσδιοριστούν οι κοινωνικές συνθήκες που δημιούργησαν το δημοτικό τραγούδι στον τόπο μας. Πριν όμως αρχίσουμε την προσπάθεια προσδιορισμού των κοινωνικών συνθηκών που δημιούργησαν το φαινόμενο του δημοτικού τραγουδιού, ας δούμε τι είναι δημοτικό τραγούδι.

Δημοτικό τραγούδι ονομάζεται το τραγούδι που δημιουργήθηκε από το «δήμο», δηλαδή το λαό. Όταν λέμε

² Μάρκος Θεοδωράκης, *Λογοτεχνικές επιλογές: Ερμηνευτικά δοκίμια* (Αθήνα: Παρουσία, 2002).

από το λαό, δεν εννοούμε βέβαια ότι μία ολόκληρη κοινωνική ομάδα, κατόπιν κάποιας ιδιότυπης συνεννόησης, συναντήθηκε σε κοινό τόπο και χρόνο για να δημιουργήσει τραγούδι. Πίσω από τον όρο «λαός» κρύβεται κάποιος ανώνυμος προικισμένος δημιουργός, ο οποίος δημιουργεί την πρώτη μορφή του τραγουδιού. Το τραγούδι αυτό σε κάποια κοινωνική –ως επί το πλείστον– στιγμή ανακοινώνεται στην ομάδα, η οποία –επειδή ο αρχικός δημιουργός του δεν έχει ιδιοκτησιακή σχέση μαζί του για λόγους που θα εξηγήσουμε παρακάτω– το κάνει κτήμα της. Αυτό σημαίνει ότι το κάθε μέλος της ομάδας έχει τη δυνατότητα να το παραλλάξει, να το βελτιώσει, να χρησιμοποιήσει στοιχεία του σε ένα δικό του δημιούργημα και γενικότερα να το προσαρμόσει στις δικές του προσωπικές ανάγκες. Αυτός με τη σειρά του χωρίς την παραμικρή αίσθηση ιδιοκτησίας για το έργο του, το παραδίδει με τον ίδιο τρόπο που το παρέλαβε, στην ομάδα. Με τον τρόπο αυτό, δημιουργήθηκε ένα ποιητικό απόσταγμα υψηλής καλλιτεχνικής αξίας, το οποίο παραλαμβάνουμε εμείς, μέσω πλέον των λαογραφικών καταγραφών αλλά και της προφορικής παράδοσης. Ας κάνουμε παραδειγματικά μία υποθετική ανάπτυξη της διαδικασίας που περιγράψαμε παραπάνω. Ο

αρχικός δημιουργός του τραγουδιού δημιουργεί το τραγούδι –μουσική και στίχο– σε κάποια στιγμή έμπνευσης, για να καλύψει τις συναισθηματικές του ανάγκες. Το δημιούργημά του το χρησιμοποιεί μόνον ο ίδιος μέχρι τη στιγμή που σε κάποια, ως επί το πλείστον, κοινωνική στιγμή (η στιγμή της «ανακοίνωσης» της δημιουργίας του) «κοινοποιεί» το τραγούδι στην ομάδα. Η στιγμή αυτής της «κοινοποίησης» μπορεί να είναι ένα εορταστικό κοινωνικό γεγονός, ένας γάμος, μία βάπτιση ή κάποια άλλη συνέντευξη φίλων όπου η ευθυμία και το κέφι θα οδηγήσουν την ομάδα στο να ξεκινήσει να τραγουδά. Εκεί λοιπόν ο δημιουργός θα τραγουδήσει το τραγούδι του. Οι υπόλοιποι παρευρισκόμενοι πιθανόν θα επαναλάβουν μετά από αυτόν την κάθε στροφή του τραγουδιού ή αν υπάρχει την «επωδό»³. Από εκεί και μετά σε διαφορετική χρονική στιγμή, οι λήπτες του τραγουδιού θα χρησιμοποιήσουν το τραγούδι προσθέτοντας τα δικά τους προσωπικά στοιχεία ή παραλλάσσοντάς το και θα το κάνουν κτήμα τους. Τραγουδώντας το πιθανόν να αντιληφθούν «ατέλειες» της μελωδικής

³ Επωδός: το λεγόμενο στις μέρες μας refrain.

γραμμής ή του στίχου της πρωτογενούς μορφής του τραγουδιού και να τις «διορθώσουν» με άλλες πιο «κατάλληλες» μουσικές και στιχουργικές λύσεις. Σε πολλές περιπτώσεις είναι πιθανόν η προσθήκη αυτών των στοιχείων να γίνει για αντικειμενικούς λόγους όπως για παράδειγμα η αδυναμία απομνημόνευσης της ακριβούς μορφής του πρωτογενούς υλικού από τον λήπτη. Αυτός θα καλύψει τα κενά που έχει δημιουργήσει στο τραγούδι αυτή η συνθήκη με μίας δικής του έμπνευσης παραλλαγή του μέρους που «χάθηκε» από τη μνήμη του. Είναι πολύ πιθανόν επίσης να αντικατασταθεί για όλους αυτούς τους λόγους και όλο το μελωδικό ή το στιχουργικό μέρος. Να προσαρμόσει δηλαδή ο λήπτης στην πρωτογενή μελωδική μορφή δικούς του ή άλλους στίχους, ή να προσαρμόσει τους στίχους της πρωτογενούς μορφής σε μία άλλη μελωδική γραμμή δικής του εμπνεύσεως είτε σε μία ήδη υπάρχουσα. Αυτή τη δευτερογενή μορφή του τραγουδιού πλέον θα κοινοποιήσει και αυτός με τη σειρά του στην ομάδα της ίδιας ή άλλης γεωγραφικής περιοχής και με αυτόν τον τρόπο και δια μέσου των αιώνων θα ολοκληρωθεί η δημιουργία του τραγουδιού που παραλαμβάνουμε εμείς στην τελική του μορφή. Όπως προείπαμε, αυτός ο τρόπος δημιουρ-